

РОЗДІЛ 3

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

УДК 94(470):327.2:141.82

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2025.40.17>

ЕКСПАНСІОНІСТСЬКА ПОЛІТИКА РОСІЇ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ: ІСТОРИКО-ПОЛІТИЧНЕ ПІДРУНТЯ

RUSSIA'S EXPANSIONIST POLICY IN THE POST-SOVIET SPACE: HISTORICAL AND POLITICAL BACKGROUND

Алексейченко О.В.,

кандидат політичних наук,
докторант*Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У статті автор досліджує причини і сутність експансіоністського зовнішньополітичного курсу Росії як державного утворення імперського типу. Аналіз витоків, змісту, інструментарію і наслідків реалізації зовнішньополітичної стратегії Московії-Росії у XIII–XIX століттях доповоджує дослідника до науково об'єктивних висновків про політику імперської експансії, що її засновники Московії-Росії запозичили у ханів Золотої Орди. Автор переконаний в тому, що сформульована у другій половині XVIII століття зовнішньополітична стратегія Російської імперії ставила за мету досягнення світового панування. Ця стратегія залишалась незмінною для всіх російських державних утворень: Російської імперії, Радянського Союзу і Російської Федерації. Колапс Росії і СРСР у XX столітті показав: зойно припиняється розширення російської території за рахунок зовнішніх завоювань, імперія стагнує, зазнає військових поразок, що спричиняють хаос в економічній системі, і, як наслідок, – розпадається. Втім, попри те, що у 1917–1918 і 1991 роках російські імперські проекти зазнали краху, обидва рази вони продемонстрували здатність до відновлення. Причиною незавершеності демонтажу російських імперських утворень автор вважає нездатність російського суспільства стати на шлях стійкого демократичного розвитку і небажання колективного Заходу прискорити занепад Росії як імперського проекту. Чому російська імперія все ще жива? Передусім через небажання Заходу займатися облаштуванням кількох десятків уламків найбільшої за територією держави світу, якою наразі залишається РФ. Тому й волюють на Заході «утихомирювати» Росію можливими територіальними поступками в рамках так званої Realpolitik. У зв'язку з чим автор застерігає західних політиків від повторення помилок минулого, натомість пропонує докласти спільних з Україною зусиль до завершення демонтажу російської імперії.

Ключові слова: Московія, монгольський спадок, Росія, імперські утворення, експансіоністська політика, світове панування, занепад.

In the article, the author explores the reasons and essence of the expansionist foreign policy of Russia as a state formation of the imperial type. An analysis of the origins, content, tools and consequences of the implementation of the foreign policy strategy of Muscovy-Russia in the 13th – 19th centuries leads the researcher to scientifically objective conclusions about the policy of imperial expansion, which the founders of Muscovy-Russia borrowed from the khans of the Golden Horde. The author is convinced that the foreign policy strategy of the Russian Empire, formulated in the second half of the 18th century, aimed to achieve world domination. This strategy remained unchanged for all Russian state formations: the Russian Empire, the Soviet Union and the Russian Federation. The collapse of Russia and the USSR in the 20th century showed: as soon as the expansion of Russian territory through external conquests stops, the empire stagnates, suffers military defeats that cause chaos in the economic system, and, as a result, disintegrates. However, despite the fact that in 1917-1918 and 1991, Russian imperial projects collapsed, both times they demonstrated the ability to recover. The author believes that the reason for the incomplete dismantling of Russian imperial formations is the inability of Russian society to embark on the path of sustainable democratic development and the reluctance of the collective West to accelerate the decline of Russia as an imperial project. Why is the Russian empire still alive? First of all, because of the reluctance of the West to engage in the arrangement of several dozen fragments of the largest state in the world by territory, which currently remains the Russian Federation. That is why the West prefers to “pacify” Russia with possible territorial concessions within the framework of the so-called Realpolitik. In this regard, the author warns Western politicians against repeating the mistakes of the past, and instead suggests making joint efforts with Ukraine to complete the dismantling of the Russian empire.

Key words: Muscovy, Mongol legacy, Russia, imperial formations, expansionist policy, world domination, decline.

Постановка проблеми. До написання цього тексту автора спонукало незнання Західним світом, у тому числі тими, хто називає себе аналітиками, прописних істин щодо причин реваншистської політики РФ щодо своїх колишніх пострадянських колоній, зокрема, найбільшої з них, – України. Незнання історії, свідоме чи несвідоме, має, як відомо, своїм наслідком хибну політику щодо РФ, що її після розпаду Радянського союзу у 1991 році, демонструє колективний Захід. Звернутись до витоків зовнішньої політики Московії (Росії) важливо і з огляду на теперішню війну Росії в Україні, апогеєм якої стали російські геноцидні практики, до яких вдається військова машина РФ після початку повномасштабної атаки на Україну 24 лютого 2022 року.

Важливою є й просвітницька робота з роз'яснення міжнародній спільноті агресивної природи російського імперіалізму, позаяк навіть геноцидні дії РФ в Україні не змогли переконати тих політиків і науковців, хто волів би «зрозуміти Путіна». На їх думку, усе ще поширену на Заході [1, с. 428], російський диктатор не проводить нових завоювань, а всього лиш прагне «повернення українських територій», якими Росія володіла впродовж щонайменше «трьох з половиною століть» [1, с. 428], щоправда не маючи на ці землі жодних законних прав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історичні витoki і геополітичні мотиви експансіоністської зовнішньої політики Московії-Росії досліджують такі українські вчені як Р. Шпорлюк [1; 2], М. Кірсенко [3], М. Дорошко [4], а також зарубіжні автори книги «Російський імперіалізм» за редакцією історика Тараса Гунчака, опублікованої в Україні у 2010 році [5]. Темі майбутнього розпаду Росії, в якій побіжно досліджується російський експансіонізм, присвячені праця відомого американського політолога Януша Бугайського [6] й колективна монографія вітчизняних науковців «Удавана Росія: імітація величчя і могутності» [7]. Проте мало хто з дослідників теми висноував експансіоністську природу російського імперіалізму не як наслідок реалізації ідеологічного концепту «Москва – третій Рим», що сягає своїм корінням XVI століття, а як результат успадкування Московією завойовницьких традицій монгольської імперії Чингізхана [8]. Одним з перших це зробив у своїй незавершеній праці з європейської дипломатичної історії XIX століття Карл Маркс [9]. відповіді на питання про джерела агресивної зовнішньої політики середньовічної Московії та її наступниці Російської імперії, Маркс звернув увагу не на киеворуський, а на «монгольський», у Маркса «татарський», період московської історії, позаяк, на його думку, «норманська Росія (читай, Київська Русь. – Авт.), повністю зійшла зі сцени» [9] після монгольського погрому

Києва в 1240 році. Звідси Маркс висноує, що «не суворя слава норманської доби, а криваве болото монгольського рабства було колискою Московії, а сучасна Росія є нічим іншим, як трансформацією останньої» [9]. І має цілковиту рацію, адже про яку спадкоємність Москви від Києва можна вести мову, якщо «татарське ярмо тривало вже століття, перш ніж Московія постала із забуття, ... постала завдяки татарському ярму» і, зрештою, стала незалежною, зазначає Маркс, лише «завдяки тому, що татарське правління підупало» [9].

Ставши в кінці XV століття спадкоємицею Золотої Орди, Москва перейняла у свого монгольського «старшого брата» й весь притаманний імперії Чингізхана (і не лише їй. – Авт.) внутрішню і зовнішньополітичний інструментарій. Адже, як писав Маркс, «традиційна політика татар полягала в тому, щоб приборкувати одних російських князів за допомогою інших, нагнітати міжусобиці, урівноважувати їхні сили і не давати зміцніти жодному з них» [9]. Тобто, в основу московської політики було покладено універсальний імперський принцип «розділяй і володарюй!». Найбільш яскравими представниками такої політичної лінії Московії Маркс вважає князів Івана I Калиту та Івана III Великого: перший заклав підвалини Московської держави, другий – перетворив її на незалежне Велике князівство Московське, що підкоривши навколomosковські територіальні володіння (Новгородську, Тверську республіки тощо), розпочав зовнішньополітичну експансію в землі колишньої Київської держави, які наразі входили до складу Великого князівства Литовського і Руського.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Спробуємо, таким чином, довести правдивість висновків тих дослідників зовнішньої політики Росії, що виснували її агресивний характер від природної для будь-якого імперського утворення потреби, – забезпечувати своє існування від загрози розпаду за допомогою зовнішніх завоювань. Саме це, тобто прагнення російських імперських утворень XV–XX ст. до самозбереження, стало, на наш погляд, основним інструментом територіального розширення Московії – Росії – СРСР у зазначений період і рушієм збройної агресії президента РФ В. Путіна на пострадянські країни Грузію і Україну у 2008 і 2014 роках.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Аналіз джерел і літератури за темою зовнішньополітичної експансії російських державних утворень посприяв визначенню автором основних завдань даної статті, а саме: показати основні етапи територіального розширення Московії – Росії; продемонструвати спадковість зовнішньої політики Московії, Росії, СРСР і РФ на пострадянському просторі; зацентувати увагу на викликах та загрозах, що її несе експансіоніст-

ська зовнішня політика Росії для регіональної і міжнародної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначальну роль в утворенні Російської імперії відіграло, як відомо, Московське князівство, що 1276 р. виокремилося як удільне з Великого князівства Володимирського. Москва взяла на себе місію «збирача» земель не лише північно-східної частини колишньої Київської княжої держави, а й, після звільнення в кінці XV ст. з-під політичної залежності Золотої орди, за правління великого князя Івана III {1462-1505}, вступила в боротьбу з Великим князівством Литовським і Королівством Польським за політичну спадщину Київської Русі, а також розпочала експансію до східних неслов'янських теренів.

Першими жертвами московської експансії стали землі Казанського і Астраханського ханств колишньої Золотої Орди, підкорені царем Іваном IV Грозним {1533–1584}, згодом Москва захопила Поволжя і Сибірське ханство. Від середини XVII ст. активізувалася московська експансія у західному напрямку – на терени України, Східної Білорусі й Балтії. Інкorporація до складу Московії завойованих територій підготувала ґрунт для проголошення її восени 1721 р. Російською імперією. На анексованих та включених до складу Росії територіях імперський уряд проводив традиційну для подібних політичних утворень політику асиміляції підкорених народів, нерідко застосовуючи й грубу силу, як це було, зокрема із зруйнуванням у 1775 р. Запорозької Січі.

Особливої активності наступально-агресивна зовнішня політика Московії набула за правління першого російського імператора Петра I {1682–1725}. Найбільшими територіальними здобутками його доби стало отримання офіційним Петербургом за Ніштадським мирним договором зі Швецією (30 серпня 1721) Інгерманландії, Естляндії, Лівонії, частини Карелії та островів Езель, Даго і Моон. Ці територіальні придбання вкупі з витісненням Швеції з лідерських позицій на Балтиці, разом з фактичним позбавленням автономних прав Лівобережної України (Гетьманщини), створили видимість формальних підстав для проголошення Московії Російською імперією.

Про те, що перемога Росії у Північній війні відкривала шлях до реалізації її імперських амбіцій Маркс написав так: «Лише з перетворенням Московії з цілком континентальної країни на імперію з морськими кордонами політика московитів могла вийти за свої традиційні межі і втілитися у тому сміливому синтезі, який, поєднуючи в собі хапкі методи монгольського раба з прагненням монгольського володаря захопити увесь світ, формує джерело життя сучасної російської дипломатії» [9]. Саме так, для завоювання і утримання контролю за узбережжям Балтійського моря (а не навпаки!)

Петро I будує нову столицю Московії – Санкт-Петербург. Адже, як зазначав Маркс, «саме перенесення столиці виявляє справжній сенс балтійських завоювань. Петербург був на відміну від Москви не центром племені, а місцеперебуванням уряду...», головним зовнішньополітичним завданням якого стало перетворення континентальної Московії на впливову морську державу, котра за посередництва Заходу, з яким Петро I встановив доволі дружні зв'язки, мала перетворити Московське царство на євразійську імперію. Натомість встановлення Петром I постійних торговельно-економічних зв'язків з усіма морськими державами, в результаті перемоги Московії у Північній війні над Швецією, наслідком чого стало московське завоювання прибалтійських провінцій, поставило морські держави в залежність від Московії в отриманні матеріалів для кораблебудування. Наразі вже Московія, а не Швеція стала здійснювати контроль над торговельними шляхами в Балтійському морі.

Як свого часу монгольські хани стали знаряддям для реалізації зовнішньополітичних амбіцій Івана III та його попередників, так само імперським амбіціям Петра I і його наступників, вважав Маркс, посприяли правителі Англії, які задля ослаблення впливової європейської потуги, якою на той час вважалась Швеція, сприяли, несамотіть, посиленню міжнародних позицій Московії.

Згодом політика потурання Москві, що її провідниками стали провідні європейські держави на кшталт Англії, які не добачили в уламку колишньої монгольської імперії гідного конкурента, переконає російських правителів в можливості зазіхнути, якщо не на світове, то бодай на панування в Європі. Прикладом цього стала зовнішня політика Росії за правління імператриці Катерини II {1762–1796}. У 1772 р., використавши так зване дисидентське питання (про становище й права православного і лютеранського населення), Російська імперія спільно з Пруссією і Австрією здійснила перший поділ Речі Посполитої, анексувавши східну частину Білорусі по Західній Двіні та верхньому Дніпру. Згодом, під приводом „внутрішньополітичної нестабільності” на Кримському півострові, Катерина II своїм указом від 8 квітня 1783 р. відібрала в Туреччині Кримський ханат і включила його до складу Російської імперії. Наприкінці того ж року Туреччина змушена була офіційно визнати цей факт, ба більше, Росія додатково отримала все Приазов'я і Причорномор'я від Південного Бугу до Кубані. На території півострова розгорнулося будівництво військових фортець, а новозаснований Севастополь став базою російського Чорноморського флоту.

Наступним зовнішньополітичним успіхом Росії стало здобуття у союзі з Австрією перемоги у війні з Туреччиною 1787–1791 рр. За умовами

Ясського мирного договору від 29 грудня 1791 р. Туреччина змушена була відмовитися від претензій на Крим, Кубань і Східну Грузію, а до Росії було приєднано західну частину чорноморського узбережжя до Дністра. У 1793 р. Росія, у згоді з Пруссією та Австро-Угорщиною, здійснила другий поділ Речі Посполитої, внаслідок чого отримала центральну частину Білорусі й Правобережну Україну. Наступного року царські війська під командуванням О. Суворова жорстоко придушили польське повстання під проводом Тадеуша Костюшка і забезпечили проведення у 1795 р. третього поділу Речі Посполитої, за яким Росії дісталися Курляндія, Литва, Західна Білорусь і Волинь.

Вже за наступників Катерини II Росія спрямувала свої експансіоністські зусилля на Південний Кавказ. У вересні 1801 р. було видано царський маніфест про приєднання до Російської імперії Східної Грузії, згодом російське підданство прийняли Мінгрельське і Гурійське князівства в Грузії. Одночасно Росія продовжила експансію на північному та західному напрямках. Так, скориставшись труднощами наполеонівської Франції в Іспанії, імператор Олександр I {1801–1825} домогся визнання прав Росії на Молдову, Волощину і Фінляндію. А напередодні вторгнення наполеонівської армії в Росію, у травні 1812 р., офіційному Петербургу вдалося укласти Бухарестський мирний договір з Туреччиною, за яким до російських володінь було приєднано Бессарабію й частину чорноморського узбережжя з м. Сухумі. У 1813 р. російській дипломатії вдалося укласти Гюлістанську угоду, що фіналізувала тривалу (з 1804 р.) війну з Іраном. За умовами договору до Росії відійшли Дагестан, Західна Грузія, Карабахське, Гянджинське та інші ханства Північного Азербайджану, що раніше входили до складу Перської імперії. Окрім територіальних придбань Гюлістанська угода принесла Росії ще одну важливу вигоду – зірвала плани Наполеона на виступ проти неї країн – південних союзників Франції.

Вже після розгрому наполеонівської Франції Росія, на правах держави-переможниці, взяла активну участь у поділі її територіальних володінь. За рішенням Віденського конгресу (1815) Росії було передано Королівство Польське – частину колишнього Варшавського герцогства, без Познані, Галічини й Кракова, захоплених свого часу Наполеоном в Пруссії.

Наступні територіальні завоювання Росії припадають на добу царювання Миколи I {1825–1855}. В результаті вдалої для Росії війни з Іраном (1826–1828 рр.) до складу Російської імперії за Туркманчайським договором 10 лютого 1828 р. увійшло Нахічеванське ханство. У той же час Адринопольський трактат від 2 вересня 1829 р., що завершив російсько-турецьку війну 1828–1829 рр., остаточно визнавав приєднання до Росії більшої

частини території Грузії, Еріванського й Нахічеванського ханств, а також дозволяв вільний прохід російських торговельних суден через протоки Босфор і Дарданелли.

Завершення формування Російської колоніальної імперії припадає на другу половину XIX ст. У цей час відбувається повне завоювання Кавказу, захоплення Приамур'я і Примор'я. Ще одним важливим напрямком зовнішньополітичної експансії Петербурга цього часу стала Центральна Азія, яка після включення до складу Росії у першій половині XIX ст. Казахстану і Південного Кавказу та її виходу до узбережжя Тихого океану опинилася в оточенні російських володінь. Безперервні династичні чвари, змови, двірцеві перевороти, постійні війни між Кокандським і Хівинським ханствами та Бухарським еміратом полегшили їхнє загарбання Російською імперією у 1864–1876 рр. Також до середини 1880-х рр. до складу імперії було включено всі основні землі Туркменістану, а в першій половині 90-х рр. XIX ст. завершилась інкорпорація Таджикистану (за російсько-британською угодою 1895 р. до васального Росії Бухарського емірату відійшли таджицькі землі на правому березі р. П'яндж).

Таким чином, на кінець XIX ст. Російська імперія об'єднала величезні території площею у 22,429 млн кв. км (перше місце у світі), що разом із завоюванням виходів до стратегічно важливих морських комунікацій і, відповідно, розбудовою військово-морського флоту та його інфраструктури, дало можливість реалізації геополітичних амбіцій на балтійському, чорноморському, середземноморському і тихоокеанському напрямках. Відтак, маловпливова на початку Нової доби історії Московія, завдяки невпинній 400-літній експансії не просто перетворилася на важливого міжнародного гравця, а з кінця XVIII ст. зазіхнула на панування у світі.

Сталося так тому, що провідні європейські держави усіяло потурали, або, як мінімум, не відмовляли російським правителям у їх експансіоністських прагненнях. На це свого часу звернув увагу Ф. Енгельс у статті «Зовнішня політика російського царизму», написаній у 1889–1890 рр. «Своїм постійним втручанням у справи Заходу, – писав про Росію Енгельс, – ця імперія затримує і порушує нормальний хід нашого розвитку і робить це з метою завоювати для себе такі географічні позиції, які б забезпечили їй панування над Європою» [10].

В авангарді російського поступу до світового панування, зауважував Енгельс, йшла російська дипломатія, чільних представників якої він називає своєрідним «орденом езуїтів» [10]. Саме ця «зграя» дипломатів (переважно неросійського походження. – Авт.), використовуючи для досягнення головної мети будь-які засоби, на думку

Енгельса, відкрила Російській імперії шлях до світового панування: «Із залізною наполегливістю, неухильно просуваючись до наміченої мети, не зупиняючись перед будь-якими підступами, зрадою, вбивством з-за рогу, плазуванням, не шкодуючи грошей на будь-які підкупи, не втрачаючи голову через перемоги, не впадаючи у відчай після поразок, крокуючи через мільйони солдатських трупів і, щонайменше, через один царський труп, – ця зграя, настільки ж безсоромна, настільки ж і талановита, сприяла більшою мірою, ніж усі російські армії, розширенню кордонів Росії за Віслу, до Пруту, Дунаю та Чорного моря; це вона сприяла тому, щоб зробити Росію великою, могутньою, такою, що навіює сусідам острах – і відкрити їй шлях до світового панування» [10].

Не менш вагомими чинниками зростання могутності Росії у світі, за влучним спостереженням Енгельса стали її величезна територія і рабськи-покірливе населення країни. «Уявімо себе, – пише Енгельс, – в середині минулого (XVIII. – Авт.) століття. Населення було не дуже значним, проте воно швидко зростало; отже, лише плин часу сам по собі забезпечував зростання могутності країни. Це населення перебувало у стані духовного застою, було позбавлене будь-якої ініціативи, проте в рамках свого традиційного способу життя було придатним абсолютно для всього: витривале, хоробре, слухняне, спроможне долати будь-які перешкоди й труднощі, воно постачало чудовий солдатський матеріал для воєн того часу, коли з'єднані маси визначали підсумок бою. Сама країна звернена до Європи лише своїм західним кордоном і тому є вразливою лише з цього боку; вона не має такого центру, захоплення якого могло б примусити її до укладання миру, вона майже абсолютно є недоступною для завоювань через бездоріжжя, протяжність території й бідність ресурсів. Така країна являє собою невразливу потужну позицію для кожного, хто вміє її використати, дозволяючи собі звідси робити в Європі такі речі, котрі втягували б будь-який інший уряд у нескінченні війни» [10].

Це розлоге цитування статті Ф. Енгельса лише підтверджує незмінність експансіоністського зовнішньополітичного курсу усіх формацій Російської імперії – від Московії до РФ. Як і те, що в авангарді вироблення і реалізації політики російських завоювань наразі перебувають представники спецслужб, які під виглядом дипломатичних працівників, із залученням такого звичного для так званої «російської дипломатії» фінансового компонента для купівлі прихильності західних політиків, працюють задля поширення російського геополітичного впливу.

Водночас маємо пам'ятати, що саме експансіоністська зовнішня політика обох російських імперських державних утворень об'єктивно сприяла їх розпаду у XX столітті. Оскільки й росій-

ська і радянська імперії встановили гегемонію над народами і територіями, що відмовлялися визнати за Росією та СРСР вищий ступінь цивілізованості, сучасніші форми економіки й управління, тобто якості, без яких імперія без примусу не може здійснювати владу, то для підтримання гегемонії за браком таких якостей доводилося невинувато часто вдаватися до насильства. Наслідком застосування силової політики імперського центру щодо пригноблених націй стала активізація національно-визвольних рухів, що поставили на порядок денний питання забезпечення національно-культурних потреб, а згодом і права на самовизначення. Це неминуче провокувало конфлікт між імперським центром і периферією. Як наслідок, обидві імперії, російська й радянська, зазнали колапсу не лише внаслідок експансіоністської зовнішньої політики їх урядів, але й через невіршене національне питання.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Історія краху Росії і СРСР у XX столітті показує: щойно припиняється розширення російської території за рахунок зовнішніх завоювань, імперія стагнує, зазнає військових поразок, що спричиняють хаос в економічній системі, і, як наслідок, – розпадається. Чому російська імперія все ще жива? Передусім через небажання Заходу позбутися ілюзорного уявлення про удавану російську «велич», що базується хіба що на реально великому арсеналі ядерної зброї. Насправді йдеться про небажання займатися облаштуванням кількох десятків уламків найбільшої за територією держави світу, якою наразі залишається РФ. Тому й воліють на Заході «умиротворювати» Росію територіальними поступками за рахунок України, особливо не замислюючись над тим, що потенційним поглиненням українських земель Путін не обмежиться. Якщо хочете дізнатися, що буде далі, – читайте «ультиматум» Путіна колективному Заходу від 2021 року, в якому йдеться, зокрема, про повернення Європи до кордонів НАТО станом на 1997 рік, що фактично означає новий поділ Європи на сфери впливу. Потім, коли Путін знищить ЄС і НАТО, розуміння того, що сталося, змусить Захід знову об'єднатися для стримування Росії. Але буде пізно, бо поразка колективного Заходу в Україні і Європі, означатиме оформлення російсько-китайського світового лідерства і перемогу автократій над демократіями. Також світ має запам'ятати слова колишнього міністра оборони США Ллойда Остіна з його виступу в Дипломатичній академії України 21 жовтня 2024 року. Зокрема, про те, що «напад Путіна (на Україну. – Авт.) – це попередження. Це тизер до світу, побудованого тиранами та головорізами. Хаотичний світ насильства, поділений на сфери впливу. Світ, де хулігани топчуть своїх менших сусідів. І світ, де агресори змушують вільних людей жити в страху» [11].

Чи про такий світопорядок мріяв знаковий політолог Френсіс Фукуяма, коли писав свій «Кінець історії», адже замість прогнозованої ним перемоги демократій, світ, завдяки пролонгованому, у тому числі й зусиллями колективного Заходу, існуванню російської імперії, невпинно скочується в прірву авторитаризму. Відтак, щоби не повторити трагічної помилки 1990-х, Західний

світ має працювати на перемогу України і демонтаж Росії¹. Пам'ятаючи стару як світ істину, – «*historia est magistra vitae*».

¹ Змусити Путіна до переговорів можуть 5 кроків Заходу, – інтерв'ю з Яном Бжезінським. URL: <https://news.telegraf.com.ua/ukr/ukraina/2025-01-15/5894141-zmusiti-putina-do-peregovoriv-mozhut-5-krokov-zakhodu-intervyu-z-yanom-bzhezinskim>

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шпорлюк, Роман. Формування модерних націй: Україна-Росія-Польща. Київ: Дух і Літера, 2013. 552 с.
2. Шпорлюк, Роман. Імперія та нації : з історичного досвіду України, Росії, Польщі та Білорусі [пер. з англ., передм., упоряд. Георгій Касьянов при участі Миколи Климчука та Миколи Рябчука]. Київ: Дух і Літера, 2000. 354 с.
3. Кірсенко, Михайло. Маркс і Енгельс про витоки російської політики: аналіз і застереження. *Всесвіт*. 2008. № 9-10. С. 147-149.
4. Дорошко, Микола. Неоголошені війни Росії проти України у ХХ – на початку ХХІ ст.: причини і наслідки. Київ: Ніка-Центр, 2018. 192 с.
5. Російський імперіалізм / Пер. з англ. Тараса Цимбала. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 395 с.
6. Бугайський, Януш. Неспроможна держава. Інструкція з розшматування Росії. Видання друге. Київ: Вид-во АРК.ЮЕЙ, 2024. 480 с.
7. Удавана Росія: імітація величі і могутності / Зеленько Г. (керівник проекту, науковий редактор), Лісничук О., Нагірний В., Павленко І., Рябчук М., Стародуб А. Ніжин: Видавець Лисенко М.М., 2024. 288 с.
8. George Vernadsky. *The Mongols and Russia*. New Haven: Yale University Press, 1953. 461 p.
9. Маркс Карл. Таємниці дипломатичної історії ХІХ століття. Розділи з праці / З англ. перекл. О. Усатюк. *Всесвіт*. 2008. № 9-10. URL: <http://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/501/41/>
10. Engels F. *Foreign Policy of Russian Tsardom*. Marxists Internet Archive, April and May 1890. URL: <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1890/russian-tsardom/index.htm>.
11. «Україна стикнеться зі складними викликами в найближчі дні», – Остін у Києві. URL: <https://inshe.tv/important/2024-10-22/880225/>